

Jan Mazur *OSPPE*

TOLERANCJA W PERSPEKTYWIE KATOLICKIEJ – ujęcie leksykograficzne¹

Termin *tolerancja* ma etymologię łacińską. Wywodzi się od słowa: *tolerare* - cierpliwie znosić, wytrzymywać jakoś uciążliwość. W ujęciu leksykalnym oznacza wyrozumiałość w stosunku do cudzych wierzeń, praktyk, poglądów, czynów i postaw pomimo, iż różnią się od własnych albo są z nimi sprzeczne. W szczególności oznacza cechę działania i postępowania w społeczności, w której występują zróżnicowane, a nierzadko przeciwstawne poglądy i zachowania odnośnie do rozmaitych kwestii.

---

¹ Niniejszy tekst jest nieco znowelizowaną wersją hasła: *Tolerancja*, które zostało opracowane dla będącego w przygotowaniu „Słownika katolickiej nauki społecznej”. Autor wykorzystał następującą literaturę: Tomasz z Akwinu, św., *Suma teologiczna* I (t. 2): *O Bogu*, zag. 19, art. 3-7, s. 53-59; LEON XIII, Encyklika *Libertas praestantissimum* (20 czerwca 1888), <http://www.ptm.rel.pl/czytelnia/dokumenty/dokumenty-papies-kie/47-leon-xiii/231-encyklika-libertas-praestantissimum.html> (dostęp: 24.02.2023); SOBÓR WATYKAŃSKI II, Deklaracja *Dignitatis humanae* (7 grudnia 1965), w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002, s. 410-421; H. KAMEN, *The Rise of Toleration*, New York 1967; P. KING, *Toleration*, New York 1976; JAN PAWEŁ II, Orędzie na XXIV Światowy Dzień Pokoju: *Poszanowanie sumienia każdego człowieka warunkiem pokoju* (1 stycznia 1991), Libreria Editrice Vaticana, Watykan 1990; TENŻE, Encyklika *Evangelium vitae* (25 marca 1995), Libreria Editrice Vaticana, Watykan 1995; E. SCHILLEBEECKX, *Teologiczne podstawy tolerancji*, „Znak” 1993, nr 6; R. LEGUTKO, *Tolerancja: rzecz o surowym państwie, prawie natury, miłości i sumieniu*, Kraków 1997; T. PILCH, *Tolerancja - wartość społeczna i cnota indywidualna*, w: *Tożsamość, odmienność i tolerancja a kultura pokoju*, red. J. KŁOCZOWSKI, S. ŁUKASIEWICZ, Lublin 1998; M. WALZER, *On Toleration*, New Haven 1999; E. PODREZ, *Moralne uzasadnienie tolerancji*, Warszawa 1999; A. J. CONYERS, *The Long Truce: How Toleration Made the World Safe for Power and Profit*, Dallas 2001; J. RATZINGER, *Wiara, prawda, tolerancja. Chrześcijaństwo a religie świata*, Kielce 2004; P. JAROSZYŃSKI, *Tolerancja*, w: *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, t. 9, Lublin 2008, s. 481-485.

W tradycyjnym (przednowożytnym) rozumieniu pojęcie tolerancji kryło w sobie zasadniczą, aksjologiczną dezaprobatę dla poglądów lub czynów społecznie nagannych, lecz możliwych jeszcze do cierpliwego znoszenia ze względów pragmatycznych lub z wyrozumiałości dla ułomności natury ludzkiej. Wedle tego spojrzenia dane twierdzenia lub czyny mogą być tolerowane, a nawet traktowane z pobłażliwą wyrozumiałością, ale w pewnych granicach przedmiotowych lub czasowych. Limitowanie to wiąże się z brakiem aprobaty dla działań czy poglądów postrzeganych jako złe, nieodpowiednie czy niewłaściwe i jednocześnie oznacza wykluczenie możliwości traktowania ich jako trwale dopuszczalnych i uprawnionych na równi z innymi.

W okresie nowożytnym, a szczególnie w kulturze naznaczonej spuścizną oświecenia, rozumienie tolerancji uległo rozszerzeniu i w pewnym sensie zostało zideologizowane. Niektórzy mówią nawet o istnieniu panującej dziś ideologii „tolerancjonizmu”, promowanej w mediach, kulturze i edukacji przez kręgi demoliberalne i lewicowe (lewicujące), która staje się alternatywą czy wręcz czymś przeciwstawnym dla porządku społecznego opartego na klasycznie rozumianym prawie naturalnym i wartościach chrześcijańskich.

Słowo „tolerancja” nierzadko służy do manipulacji sensem określającym relacje międzyludzkie i społeczne. W sferze światopoglądowej i politycznej bywa traktowana jako narzędzie walki ideologicznej. Polega to na tym, że w praktyce nie oznacza ona całkowitej wolności wyrażania wszystkich poglądów ani podejmowania jakichkolwiek działań, lecz posiada swoje granice, które są dowolne, płynne, aprioryczne, a niekiedy arbitralne, wyznaczone przez dominującą ideologię. Z tego względu nie jest uznana za naczelną zasadę postępowania, bo z łatwością może stać się narzędziem manipulacji lub dyskryminacji w stosunku do postaw uznanych za ideologicznie czy politycznie niepoprawne.

Kościół katolicki mówiąc o tolerancji, akcentuje jej związek z wolnością, i zarazem przestrzega, by nie mylić jest z indyferentyzmem, czyli swego rodzaju obojętnością wobec tego, co istotne w religii i moralności. Ważnym dokumentem na ten temat jest encyklika papieża Leona XIII *Libertas praestantissimum* poświęcona chrześcijańskiemu rozumieniu wolności i tolerancji. Autor naucza w niej, iż bywają sytuacje spowodowane słabością natury ludzkiej, w których przez wzgląd na dobro wspólne, można a nawet powinno się cierpliwie znosić zło, choć w żadnym wypadku nie wolno go ani uznawać, ani chcieć. W tym miejscu Papież, zastanawiając się

nad tolerancją wobec zła, powołuje się na sentencję św. Tomasza z Akwinu. Doktor Anielski wyraża bowiem przekonanie, że człowiek winien naśladować Boga w tym, że nie chce On, by się „zło działo”, ani też nie chce, by się „zło nie działo”, lecz jedynie dopuszcza w świecie zło, by to dopuszczenie w konsekwencji prowadziło do dobra. Myśl ta - zdaniem Leona XIII - w lapidarnej formie zawiera całą naukę na temat tolerancji zła.

Jednakże odnosząc tę sentencję do życia społeczno-politycznego, Papież naucza, że im więcej zła musi się w państwie tolerować, to tym bardziej takie państwo oddala się od doskonałości. Dlatego sprawa tolerancji wobec zła należy do politycznej roztropności. Powinna mieć określone granice, jakich domaga się dobro publiczne. W ramach tolerancji nie można wszak dopuścić, by państwo, realizując zasadę wolności dla wszystkich i dla wszystkiego, przyznawało takie samo prawo temu, co dobre i temu, co złe. Stąd - wedle Leona XIII - Kościół winien radzić państwu, zachęcać go, wręcz zaklinać, by używało swej wolności w sposób, który nie sprzeciwia się rozumowi. Więcej, tolerancja wobec zła nie może w jakikolwiek sposób kwestionować misji Kościoła, którą jest troska o wieczne zbawienie ludzi.

Postrzeganie tolerancji znalazło wyraz w soborowej deklaracji o wolności religijnej *Dignitatis humanae*. Zgodnie z tym dokumentem, Kościół w swoim nauczaniu społecznym akcentuje takie rozumienie tolerancji, które pozostaje w ścisłym związku z prawdą, iż z godności osoby ludzkiej wynika potrzeba szacunku dla odmiennych poglądów, jeśli artykułowane są zgodnie z sumieniem. Tolerancja zostaje jakby zastąpiona wolnością do poszukiwania prawdy. Człowiek tolerancyjny to ten, który uznaje prawa drugiego człowieka do samodzielnego poszukiwania prawdy, szanując jego osobową godność i wolność. Na tej podstawie można mówić o tolerancji jako cncie regulującej relacje międzyludzkie oraz postawie organizującej stosunki do ludzi innych przekonań.

Tolerancja to również wartość społeczna. O jej znaczeniu w sposób istotny decyduje umiejętność odróżniania dobra od zła, prawdy od fałszu, jak również to, na ile jest ona wyrazem osobowego stosunku do drugiego człowieka. Jeśli tolerancja wpisuje się w autentyczne poszukiwanie prawdy i dobra, wtedy jawi się jako niekwestionowana wartość. Jeśli zaś związana jest z czymś, co wypływa z elementarnego zła lub opiera się na błędzie czy kłamstwie, przyjmowanym lub głoszonym przez wadliwie uformowane sumienie, wówczas tolerancja traci swój pozytywny walor, słabnie lub całkowicie zanika. Z tego powodu nie może być uznana za obiektywną podstawę ludzkiej moralności.

Dla katolickiej nauki społecznej ważna jest intuicja tolerancji zawarta w nauczaniu św. Jana Pawła II, który wskazując na jej potrzebę, na ogół nie używa terminu „tolerancja”. W jego przekonaniu tolerancja sprzyja pluralizmowi działań politycznych czy społecznych w życiu publicznym, zakładając oczywiście, że działania te pozostają w służbie dobra wspólnego. Postawę tolerancji uzasadnia konieczność szacunku dla godności człowieka, jego sumienia i wolności.

Podstawowe, „minimalne” rozumienie tolerancji (tzw. tolerancja negatywna), to powstrzymanie się od szykan i represji w stosunku do osób głoszących poglądy odmienne niż te, które uznaje większość danej społeczności. Chrześcijanin nie może jednak poprzestać na tym minimum, gdyż z racji swej wiary wezwany jest do uwzględnienia niepowtarzalności ludzkiej osoby i ewangelicznego prawa miłości, co łączy tolerancję (tzw. tolerancja pozytywna) z takimi cnotami jak: wyrozumiałość i pokora, wielkoduszność i łagodność, szacunek dla drugiej osoby i otwartość na krytykę własnych poglądów.

Tolerancja stanowi podstawowy element gwarantujący pokój społeczny, dla którego poważnym zagrożeniem jest jej brak. Nietolerancja wyraża się w nieuznawaniu wolności sumienia innych i w takim charakterze może występować w każdej dziedzinie życia społecznego. Jej przejawy to przede wszystkim marginalizacja, wykluczenie lub prześladowanie osób i mniejszości.

Jan Paweł II charakteryzując tolerancję, domagającą się afirmacji w życiu społecznym, konkluduje „warunkowym” stwierdzeniem, że trzeba uznać i zabezpieczyć niezbywalne prawo do postępowania zgodnie z własnym sumieniem i wyznawania oraz praktykowania indywidualnie czy wspólnotowo własnej wiary. Jednak całość frazy poprzedza słowem „raczej” i stawia wymóg nienaruszania porządku publicznego. Ponadto zaznacza, iż wybory sumienia „muszą być” moralnie godziwe.

TOLERANCE IN A CATHOLIC PERSPECTIVE
- *lexicographic formulation*

A b s t r a c t

With reference to the dictionary explanation, the term 'tolerance' means forbearance towards the beliefs, practices, views, actions and attitudes of other people - even though they differ from one's own or contradict with them. In particular, tolerance means a certain quality of action and conduct in the community.

In accordance with the issue of tolerance, the Catholic Church emphasizes its connection with freedom, and at the same time warns not to confuse it with religious and moral indifferentism. This lexicographical study presented here is based on the encyclical of Pope Leo XIII *Libertas praestantissimum* of June 20, 1888, the declaration of the Second Vatican Council *Dignitatis humanae* of December 7, 1965 and the teaching of Pope St. John Paul II. The text also includes the interpretation of St. Thomas Aquinas taken from his *Summa Theologica*.

The intuition of tolerance contained in the teaching of St. John Paul II is important in the Catholic Social Teaching. In the Pope's opinion, tolerance favors the pluralism of political or social activities in public life. Moreover, to justify tolerance it is necessary to respect human dignity, conscience and freedom. The Christian, by virtue of his faith, is called to take into account the uniqueness of the human person and the evangelical law of love. In this perspective, tolerance is combined with such virtues as: understanding and humility, generosity and gentleness, respect for the others and openness to criticism of one's own views.

Keywords: tolerance, freedom, truth, encyclical *Libertas praestantissimum*, declaration *Dignitatis humanae*, John Paul II on tolerance.

Słowa kluczowe: tolerancja, wolność, prawda, encyklika *Libertas praestantissimum*, deklaracja *Dignitatis humanae*, Jan Paweł II o tolerancji.